

MÜSTEKfî- BILLÂH

484; İbnü't-Tıktakâ, *el-Fahrî* (nşr. Muhammed İvaz İbrâhim Bek – Ali el-Cârim Bek), Mısır, ts. (Dârü'l-maârif), s. 257-258; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XV, 111; G. le Strange, *Baghdad during the Abbasid Caliphate*, Oxford 1924, s. 118, 194-195, 231; H. Busse, *Chalif und Grosskönig: Die Buyiden im Iraq (945-1055)*, Beirut 1969, bk. İndeks; K. V. Zettersteen, "Müstekfî", *İA*, VIII, 834; a.m.f., "Müttakî", a.e., VIII, 864; C. E. Bosworth, "al-Mustakfî", *EJ* (İng.), VII, 723-724.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

MÜSTEKfî- BILLÂH,
Süleyman b. Ahmed

(المستكفي بالله سليمان بن أحمد)

Ebü'r-Rebî' el-Müstekfî-Billâh Süleymân b. Ahmed el-Abbâsî
(ö. 740/1340)

Mısır Abbâsî halifesi
(1302-1340).

15 Muharrem 683'te (3 Nisan 1284) Kahire'de doğdu. Gençlik yıllarında kısa bir süre ilimle uğraştı. Babası Hâkim-Biemrillâh'ın ölümü üzerine 20 Cemâziyelevvel 701'de (21 Ocak 1302) halife ilân edildi. Halifelik makamına oturduktan yaklaşık üç ay sonra ülke yönetimiyle ilgili bütün yetkilerini devrettiği Memlûk Sultanı el-Melikü'n-Nâsır Muhammed b. Kalavun ile birlikte İhlanlılar'la savaşmak için Suriye'ye gitti ve 4 Ramazan 702'de (22 Nisan 1303) büyük bir zaferin kazanıldığı Şekhab savaşında bulundu.

Yaklaşık yedi yıl Müstekfî ile el-Melikü'n-Nâsır'ın ilişkileri çok iyiydi. Tarihçilerin iki kardeşe benzettiği halife ve sultan birlikte savaş oyunları oynar, gezintiye ve av partilerine çıkarlardı. Ancak Müstekfî'nin, Kerek'e çekilerek sultanlığı bıraktığını açıklayan el-Melikü'n-Nâsır'ın yerine Kahire'deki emirler tarafından sultan ilân edilen (23 Şevval 708 / 5 Nisan 1309) II. Baybars el-Çaşnigîr'in hükümdarlığını onaylaması ve ona biat etmesi, tahtını geri almak için tekrar harekete geçen el-Melikü'n-Nâsır ile aralarının açılmasına sebep oldu. el-Melikü'n-Nâsır, 709'da (1309) Mısır'a dönerek üçüncü defa tahta oturduğunda Müstekfî'yi Kal'atü'l-cebel'in bir burcuna hapsedirdi; ancak on beş gün sonra öfkesi geçince serbest bırakarak evine dönmesine izin verdi. 736 yılında (1336) Müstekfî'nin sultanı toplantıya çağırın bir yazısı yüzünden araları tekrar açıldı; ayrıca onun evinde saraydan bazı devlet adamlarının da katıldığı toplantılar yapması sultanın kızgınlığını iyice arttırdı. Bu toplantılara iştirak eden görevlileri çeşitli cezalar çarptıran el-Me-

likü'n-Nâsır halifeyi de ailesiyle birlikte Kal'atü'l-cebel'de tutuklattı ve onun halkla görüşmesini yasakladı. Bazı kadı ve kumandanların araya girmesiyle beş ay sonra serbest bırakılan ve yaklaşık altı ay Menâzirülkebeş'teki evinde oturan Müstekfî, bir vatandaşın hakkında dava açması üzerine sultanı duruşmaya çağırınca onu tekrar öfkelendirdi. Bir süre suskun kalan el-Melikü'n-Nâsır, bu defa Müstekfî'yi aile fertleriyle birlikte Yukarı Mısır'daki Kûs'a sürgüne gönderdi (Zilhicce 737 / Temmuz 1337) ve aralıklarla maaşını azaltarak maddî sıkıntı çekmesine yol açtı. Mısır Abbâsî halifelerinden sürgün cezasına çarptırılmış ilk halife olan Müstekfî, oğlu Sadaka'nın ölümünden kısa bir süre sonra 12 Şâban 740 tarihinde (12 Şubat 1340) ölünceye kadar Kûs'ta kaldı. Ancak hapiste ve sürgünde bulunduğu sıralarda da hutbe onun adına okundu. Bu arada 725 (1325) yılında Delhi Sultanı Muhammed b. Tuğluk kendisinden saltanat tevcihi istemiş, isteği yerine getirilince de ülkesinde hutbeyi onun adına okutmuştur.

Müstekfî fazilet sahibi, cömert ve cesur kişiliğiyle tanınmıştı. Ata binmede ve çeşitli savaş oyunlarında çok mahirdi. İlim ve edebiyata da düşkündü; düzenlediği toplantılarda âlim ve ediplerle tartışmalara girerdi. Otuz dokuz yıla yakın bir süre halifelik yapan Müstekfî, oğlu Ebü'l-Kâsım Ahmed'i Kûs valisinin ve şahitlerin huzurunda veliaht tayin etmişti. Ancak el-Melikü'n-Nâsır bunu dikkate almadı ve dört aylık bir aradan sonra Müstekfî'nin kardeşi Müstemsik-Billâh'ın oğlu İbrâhim b. Muhammed'i Vâsiq-Billâh unvanıyla halifelğe getirdi (740/1340). Ancak el-Melikü'n-Nâsır ölümünden kısa bir süre önce Ebü'l-Kâsım Ahmed'in Hâkim-Biemrillâh unvanıyla tahta çıkmasına izin verdi ve yerine geçen oğlu Sultan Seyfeddin Ebü Bekir el-Mansûr da onu halife ilân etti (741/1341). Daha sonra Mu'tazid-Billâh unvanıyla hilâfet makamına getirilen Ebü Bekir de Müstekfî'nin oğludur.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik*, XXIV, 201-202; Zeynüddin İbnü'l-Verdî, *Tetimmetü'l-Muhtaşar fi ahbârî'l-beşer* (nşr. Ahmed Rif'at el-Bedrâvî), Beyrut 1389/1970, II, 465-466; Mûsâ b. Muhammed el-Yûsufî, *Nüzhetü'n-nâzir fi sireti'l-Melikü'n-Nâsır* (nşr. Ahmed Hutayt), Beyrut 1986, s. 362; Safedî, *el-Vâfi*, XV, 349-350; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XIV, 20, 49, 187; İbn Habîb el-Halebî, *Tezki-retü'n-nebih fi eyyâmî'l-Manşûr ve benih* (nşr. Muhammed Muhammed Emîn), Kahire 1976-82, I, 240; II, 297, 315; İbn Dokmak, *el-Cevherü's-şemîn* (nşr. M. Kemâleddin İzzeddin Ali), Beyrut 1405/1985, I, 231-232; Kalkaşendî, *Me'âşirü'l-inâfe*, II, 132-144; Makrizî, *es-Sülûk*, I, 919; II, 73,

416-417; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, II, 141-144; Bedreddin el-Aynî, *'İkdü'l-cümân* (nşr. Muhammed Emîn), Kahire 1412/1992, IV, 190, 232, 244; Süyûtî, *Hüsnu'l-muḥâdara*, II, 56-58; a.m.f., *Târîhu'l-hulefâ* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire 1389/1969, s. 484-488; İbn İyâs, *Bedâ'i'u'z-zühür*, I/1, s. 410, 422-423, 474-475; Ali Aktan, "Mısır'da Abbâsî Halifeleri", *TTK Belleten*, LV/214 (1991), s. 623-626.

İSMAİL YİĞİT

MÜSTE'MEN

(المستامن)

İslâm ülkesine emanla giren
yabancı gayri müslim.

Sözlükte "emin olmak, güvenmek" anlamındaki **emn** (**emân**) kökünden türeyen ve "kendisine eman verilen kimse" mânasına gelen **müste'men** (veya "eman isteyen kimse" anlamındaki müste'min), terim olarak İslâm ülkesine (dârü'lislâm) eman alıp giren yabancı gayri müslimi (harbî) ifade eder. Fıkıh literatüründe bu yaygın anlamı yanında dârülharbe emanla giren müslüman ve zimmî yahut bir dârülharpten diğerine emanla giren harbî için de kullanılan müste'men kelimesinin eş anlamlısı olarak nâdiren **müemmen** de geçer (Muhammed b. Abdullah el-Haraşî, III, 122; VIII, 6). Kur'an-ı Kerim'de emn kökü ve türevlerine birçok âyette rastlanmakla birlikte müste'men kelimesi yer almamakta, müste'menin hukukî statüsüne dayanak olarak gösterilen âyette (et-Tevbe 9/6) "istecâre" (eman isteme) fiili, bu kişilerin kendilerini güvende hissedecekleri yer için de **me'men** kelimesi geçmektedir. Hadislerde de "eman dilemek ve eman vermek" mânasında "emn" ve "civâr" köklerinin türevleri kullanılmaktadır (Wensinck, *el-Mu'cem*, "emn", "cvt" md.leri.).

Yer ve zamana bağlı olarak bazı farklı uygulamalar görülse de eman müessesesinin varlığı İslâm öncesi dinlere ve toplumlara kadar gitmektedir. Arap kabileleri arasında da gerek barış ilişkilerinin kurulması gerekse ticarî faaliyetlerin güven içinde yürütülmesi için yerleşmiş bazı teamüller vardı. İslâmî dönemde Hz. Peygamber ve Hulefâ-yi Râşidîn'in uygulamaları doğrultusunda emanın şekli, tarafları, meydana gelişi, konusu ve kapsamı, sonuçları, eman verme yetkisi gibi hususlarda ayrıntılı bir hukuk doktrini teşekkül etmiştir (bk. CİVÂR; EMAN).

Tarihin ilk çağlarında yabancılar hukukun himayesinden mahrum bulunmakta ve düşmanca muamelelere mâruz kalmak-

taydı. Eski Yunan'da başka ırklardan olanlar barbar ve hukuk dışı sayılırdı; bunların can ve mal güvenliği bulunmazdı. Roma'da yabancılar Roma hukukundan faydalanamaz, kendileriyle barış ilişkisi kurulanlar bile düşman kabul edilirdi. İbrânîler ve Mısırlılar da yabancılar sert ve acımasız davranırdı. Bizans'ta sınırlar Arap ve İranlı yabancılar kapalı idi; bunlar sadece antlaşmalarla belirlenmiş bazı yerlerden ülkeye girebilir ve belli bazı şehirlerde ticaret yapabiliirdi. Avrupa'da da yabancılar hukukun himayesinden mahrumdu. Bununla birlikte bu toplumlarda milletlerarası ilişkilerin gelişmesine bağlı olarak zamanla yabancılar lehine ilerleme kaydedilmiştir (Özel, *İslâm Hukukunda Ülke Kavramı*, s. 306-308). İslâmiyet'te başlangıçtan itibaren yabancılarla ilişkiler hukuka dayanırılmış, yabancıların İslâm ülkelerine girişi hiçbir zaman yasaklanmadığı gibi bütün temel haklardan faydalanmalarına da imkân tanınmıştır. Varlığı ırk birliği yerine inanç birliğine dayanan bir toplumda o inancı benimsemeyenler genelde yabancı unsuru teşkil eder. Ancak insanlar arasındaki ırk, renk ve dil gibi ârızî ayrımları tanışma ve kaynaşma için birer vesile kabul eden İslâm (er-Rûm 30/22; el-Hucurât 49/13), gerek davetinin evrensel olması gerekse dinde zorlamayı kabul etmemesi (el-Bakara 2/256; el-Kehf 18/29) bakımından müslümanlarla gayri müslimlerin bir arada yaşadığı bir dünya tasavvurunu esas almıştır. Bundan dolayı, İslâm inancını benimsemeyenler hem vatandaş (zimmî) hem yabancı (müste'men) sıfatıyla inanç hürriyetine, can ve mal güvenliğine sahip olarak İslâm toplumlarında yaşama imkânına kavuşmuştur. Bunlardan zimmîlerin İslâm devletiyle siyasî ve hukukî bir bağları olmasına karşılık müste'menler sadece devletin hukukî himayesi altında İslâm ülkelerinde geçici bir süre ikamet hakkına sahip olmuştur. İslâm'da yabancılar tanınan hakların kaynağı, milletlerarası hukuk ve mütekebbiliyet prensibi olmayıp onların insan olma vasfı ve İslâm devletinin himayesine girmiş olmalarıdır. Bu sebeple başka devletlerin müslümanlara karşı tavrı farklı da olsa İslâm devleti müste'menlere bu hakları tanıır (Abdülkerîm Zeydân, s. 73; Özel, *İslâm Hukukunda Ülke Kavramı*, s. 318-319).

Genel kural olarak zimmîler inanca ilişkin bazı hususlar dışında müslümanlarla aynı hak ve görevlere sahiptir (Kâsânî, VI, 280-281; VII, 100; Osman b. Ali ez-Zeylaî, IV, 126; İbnü'l-Hümâm, VI, 248). Müste'menler de İslâm ülkesinde kaldıkları süre-

ce insanca yaşamak için gerekli bütün kamu haklarından ve özel haklardan faydalanırlar; mülkiyet dahil olmak üzere malî haklardan, aile hukuku, borçlar ve ticaret hukuku hükümlerinden istifade ederler. Gayri müslimler bakımından genel kural hak ve görevlerde zimmîlerle müste'menlerin eşitliği olmakla birlikte birinin vatandaş, diğerinin yabancı olması sebebiyle bazı farklılıklar söz konusudur. Müste'menler, eman akdi gereği İslâm ülkesinde inanç ve ibadet hürriyeti yanında can ve mal güvenliğine de sahiptir. İkamet ve seyahat hürriyeti bakımından Hicaz bölgesi dışında herhangi bir sınırlama söz konusu değildir. Fakihler İslâm dininin doğup yayıldığı, müslümanlarca kutsal kabul edilen en önemli mâbed ve mekânların bulunduğu Hicaz bölgesinde gayri müslimlerin ikamet etmesinin yasak olduğu konusunda görüş birliğine varmıştır. Hanefîler dışındaki çoğunluğa göre gayri müslimler geçici bir süreyle de olsa Mekke çevresindeki Harem bölgesine giremez. Harem bölgesi dışında kalan yerlere ticaret vb. maksatlarla girebilecekleri konusunda ulemâ arasında ittifak bulunmakla birlikte kalış süresi hususunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Gayri müslimler, çalışma hürriyeti ve devletin sosyal güvenlik imkânları bakımından müslümanlarla aynı haklara sahip kabul edilmiştir. Genel eğilim, ibadet yönü bulunan zekât gelirlerinin müellefe-i kulûb dışındaki gayri müslimlere harcanamayacağı yönünde olsa da fukahanın büyük bir kısmı onlara da sadaka verilebileceği kanaatindedir. Ancak bazıları yalnız zimmîlere tasaddukun câiz olduğunu söylerken diğerleri zimmî-müste'men ayırımı yapmamaktadır.

İslâm ülkesinde müslim ve gayri müslimler devletin yargı sistemine ve kanunlarına tâbi olmakla birlikte gayri müslimlere tanınan inanç özgürlüğü gereği zimmî ve müste'menlere aile, şahıs, miras ve borçlar hukuku gibi inançla yakından ilgili konularda adlî ve hukukî muhtariyet tanınmıştır. Gayri müslimler, aralarındaki hukukî ihtilâflar için İslâm mahkemelerinde dava açabilecekleri gibi bu ihtilâfları kendi mahkemelerine de götürülebilirler. Tarafardan birinin müslüman olması halinde görevli merci İslâm mahkemesidir. Taraf-lar gayri müslim olup da davalarını İslâm mahkemesine getirdikleri takdirde mahkemenin bu davaya bakıp bakamayacağı tartışmalıdır; hukukçuların bir kısmı tarafların zimmî veya müste'men oluşunu esas alırken diğerleri böyle bir ayırım yapmamaktadır. Yine bir kısım hukukçular, da-

vanın görülmesi için ister zimmî ister müste'men olsun her iki tarafın da rızasını şart koşarken bazıları yalnız müste'menler için bunu gerekli görmekte, bir kısmı da ayırım yapmadan yalnız bir tarafın başvurusunu yeterli kabul etmektedir. Mahkemenin davaya bakması halinde genel kural onlara uygulanacak hükmün müslümanlara uygulanacak hükümle aynı olmasıdır. Ancak müslümanlara yasak olup da onların inançları gereği meşrû sayılan bazı mallarla ilgili tasarruflar ve bir kısım akidlerde farklı hükümlere tâbidirler. Hukuk davalarında gayri müslimlere tanınan adlî ve hukukî muhtariyet ceza davaları için söz konusu değildir. Bu hususta müslümanlar gibi İslâm ceza hukuku hükümlerine tâbi olmakla birlikte yine kendilerine tanınan inanç hürriyeti gereği, meşrû kabul ettikleri bazı fiilleri işlemeleri veya bir kısım suçların teşekkülünde aranan şartları taşımaları sebebiyle cezalandırılmazlar yahut müslümanlara uygulanandan daha hafif cezalara çarptırılırlar (Özel, *İslâm Hukukunda Ülke Kavramı*, s. 331-348; ayrıca bk. GAYRİ MÜSLİM).

Müste'menlerin müslümanlardan farklı oldukları başlıca hükümler şunlardır: Gayri müslimlerin şarap ve domuz gibi nesnelere ilgili akidleri geçerli sayılır; Hanefî ve Mâlikîler'e göre bunların gasp ve itlâfı halinde tazmine hükmedilir. Şâfiîler ile Hanbelîler kabzın gerçekleşmesi durumunda bu tür akidleri geçerli saymakta, ancak gasp ve itlâfta tazminata hükmetmemektedir. Şahitsiz, iddet içinde veya mahremleriyle evlenmeleri halinde yine müslümanlardan farklı hükümlere tâbi olurlar. Ebû Hanîfe'ye göre bu akidlerden yalnız mahremler arasındaki evlenme geçersiz sayılır; Ebû Yûsuf ve Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî kadının iddeti bitmeden yapılan nikâhı da geçersiz kabul eder. Diğer üç Sünnî mezhebe göre ise davanın görülmesi sırasında akdin daha önce yapılmış şekline bakılmaz; nikâh akdi birbiriyle evlenmeleri câiz kimseler arasında gerçekleşmişse devamına hükmedilir. Yalnız Şâfiîler iddet içinde yapılan nikâhın ilk kocanın hakkı sebebiyle iptal edileceği görüşündedir. Bu gibi istisnâ hükümler İslâm hukukunun mahiyetinden kaynaklanmakta olup bunda, gayri müslimlere tanınan inanç hürriyetiyle fukahanın bazı meselelerin delilleri üzerindeki farklı görüş ve değerlendirmeleri etkili olmuştur. Bu istisnalar konusunda müste'menlerle zimmîler arasında fark yoksa da zimmîlerin vatandaş, müste'menlerin yabancı olması sebebiyle bazı hüküm farklılıklarına rastla-

MÜSTE'MEN

nır. Meselâ bir kısım fukahaya göre aralarında ülke ayrılığı bulunmayan müslüman ve zimmi karşı dinden olan anne ve babasının nafakasıyla mükellef tutulurken bu yükümlülük bunlarla müste'men arasında söz konusu değildir (a.g.e., s. 359-363). İster zimmi ister müste'men olsun gayri müslüman müslümana vâris olamayacağı hususunda görüş birliği vardır; fakihlerin büyük çoğunluğuna göre müslüman da gayri müslime vâris olamaz. Hanefîler'le Şâfiîler gayri müslimler arasında din ayrılığının mirasçılığa engel teşkil etmediğini, Hanbelîler'le Mâlikîler ise engel olduğunu savunur. Hanefîler'e göre ayrı ülkelerin vatandaşı olmaları sebebiyle zimmi ile müste'men veya iki ayrı ülkeden müste'men arasında tevarüs cereyan etmediği gibi müste'menin başka ülkeden bir müste'mene veya zimmiye şahitliği de geçerli değildir. Hanbelî ve Mâlikî mezhebinde ülke ayrılığı gayri müslimler arasında mirasçılığa engel teşkil etmez. Şâfiî fakihlerine göre ise ülke ayrılığı zimmi ile müste'men veya iki ayrı ülkeden müste'men arasında mirasçılığa engel değilken zimmi veya müste'menle dârülharpteki yakını (harbî) arasında engel oluşturur. Ülke ayrılığı konusunda Hanefîler tâbiyete dayalı hükmi ayrılığı, Şâfiîler ise ikametgâha dayanan fiilî ayrılığı mirasçılığa engel kabul etmiştir (a.g.e., s. 273-280; ayrıca bk. **HARBİ**).

Ceza hukuku alanında yine inanç hürriyetinden kaynaklanan bazı istisnalar dışında genel kural müslümanlara uygulanan hükümlerin gayri müslimler için de geçerli olmasıdır. Meselâ şarap içmeleri halinde kendilerine had cezası uygulanmaz; açığtan içmeleri durumunda kamu düzenini ihlâl sebebiyle ta'zir cezası verilir. Hanefîler (Ebû Yûsuf hariç), zina cezasındaki "ih-sân" şartı için müslüman olmayı gerekli gördüklerinden ister zimmi ister müste'men olsun recm değil celde cezası uygulanacağı görüşündedir. Mâlikîler, zimmiye zina haddi uygulanmayıp cezalandırılmak üzere kendi mahkemelerine teslim edileceğini, müste'menin ise müslüman bir kadınla zina etmesi halinde cezalandırılacağını belirtirler. Müste'menin zina suçu konusunda Hanbelîler de bu görüştedir. Şâfiîlere göre zinadan dolayı müste'mene had cezası verilmez. Bunun dışında zimmi had ve kisası gerektiren bir suç işlediklerinde müslümanlara uygulanan hükümlere tâbi olurken müste'menlerde yine farklı bazı durumlar söz konusudur. Meselâ öldürme ve kazf gibi suçlarda müste'mene kisas ve had cezası

verileceği hususunda görüş birliği bulunmakla beraber hırsızlık suçunda had uygulanıp uygulanmayacağı ihtilâfidir. Mâlikîler ve Hanbelîler'le Hanefîler'den Ebû Yûsuf buna da had uygulanacağını belirtilirken Ebû Hanîfe ve Şeybânî uygulanmayacağını söylemiş, Şâfiîler ise olumlu ve olumsuz iki görüş ileri sürmüştür. Bu konudaki görüş ayrılıkları daha çok cezalandırma Allah hakkı ve kul hakkı ayırımıyla müste'menin emanla birlikte bu haklardan hangisine riayeti taahhüt etmiş olduğu hususundan kaynaklanmaktadır (a.g.e., s. 366-372).

Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre ölen ve öldüren taraf müste'men veya zimmi ise kâtile kisas uygulanır; fakat bir zimmi veya müste'meni öldürmesinden dolayı müslümana kisas uygulanmayıp Mâlikî ve Hanbelîler'de müslümanın diyetinin yansı, Şâfiîler'de üçte biri kadar olmak üzere diyet ödenir. Hanefîler'deki hâkim görüş, bir zimmiyi öldüren müslümana kisas gerekmesine karşılık bir müste'meni öldüren zimmi veya müslümana kisas uygulanmayacağı ve müslümaninkine denk diyet ödeneceği yönündedir; Ebû Yûsuf ise kisas uygulanacağı kanaatindedir. Mâlikîler de bir gayri müslimi malını almak amacıyla öldüren müslümanın kisas yoluyla olmasa bile kamu düzenini ihlâl sebebiyle ölüm cezasına çarptırılacağını belirtirler (Muhammed b. Abdullah el-Haraşî, VIII, 3). Öte yandan Hanefîler, müste'menin müste'meni öldürmesi halinde kıyasen kisas uygulamak gerekse de istihsanen uygulanmayacağı kanaatindedir (Mu.F, XXXVII, 182-183). Müste'men rızası dışında kendi devletine veya bir başka devlete teslim edilemez; ancak yapılan bir antlaşma hükmü gereği bu kabul edilebilir (Abdülkerîm Zeydân, s. 74, 118). Müste'men, kamu düzenini ihlâl edici davranışlarda bulunması veya bu konuda ciddi emarelerin mevcut olması halinde emanına son verilerek sınır dışı edilebilir (Kâsânî, VII, 107; Abdülkerîm Zeydân, s. 56). Emanı bozan, müste'men kendini güvende hissedeceği yere ulaştırılincaya kadar can ve mal güvenliğine sahiptir. Kendi ülkesine kesin dönüş yapması veya aynı maksatla başka bir ülkeye gitmesi halinde canına yönelik eman sona ermekle birlikte İslâm ülkesinde kalan malı hukukî koruma altında olur; bu malla ilgili her türlü tasarrufta bulunabilir ve kendi ülkesine götürülmesini sağlayabilir. Ölmesi halinde genel eğilim malının mirasçılara intikal edeceği yönündedir; mirasçılığı yoksa mali fey olarak beytülmal kalır. Dârülsîlâma tekrar dönmek

üzere dışarıya giderse malı gibi canı hakkındaki eman da devam eder (Mu.F, XXXVII, 177-178).

Müste'menin kendi ülkesinde dindaşlarına veya bir müslümana karşı işlediği suç sebebiyle İslâm ülkesinde takibata uğramayacağı konusunda mezhep imamları görüş birliği içindedir (Taberî, s. 59). Bunun dayanağı kimine göre suçun İslâm devletinin hâkimiyet alanı dışında işlenmiş olması, kimine göre de suçlunun İslâm hükümlerine uyma sorumluluğunun bulunmamasıdır. Suçun İslâm ülkesinde işlenmesi durumunda suçlu kendi ülkesine kaçsa bile cezalandırılacağı hususunda ittifak vardır (Serahsî, *Şerhu's-Siyerî'l-kebir*, V, 1940, 2012-2013; Kâsânî, VII, 131; Haccâvî, IV, 250). Hanefîler'e göre müste'menlerin kendi ülkelerinde birbirleriyle veya müslüman yahut zimmiyle yaptıkları borç, rehin ve vedîa gibi akidlerle yahut gaspla ilgili olarak İslâm ülkesinde açtıkları davalara bakılmaz. Çünkü yargılama hâkimiyete dayanır, söz konusu muameleler ise devletin hâkimiyet alanı dışında gerçekleşmiştir. Ancak gasp fiilini müslüman işlemişse kazâen hüküm verilmesi de haram yolla, yani kendisine tanınan emana hıyanetle iktisabı sebebiyle diyaneten iadesi emredilir. Ebû Yûsuf, borçlu tarafın müslüman olması halinde davaya bakılıp aleyhine hüküm verileceğini söyler. Müste'menlerin dava açmadan önce müslüman veya zimmi olmaları durumunda ise davalara bakılır. Şâfiîler'le Hanbelîler, müste'menlerin kendi aralarında veya onlarla müslümanlar ve zimmi arasında olan borç ve emanet akidleriyle ilgili davalara bakılacağını, ancak gasp davasının görülmeyeceğini savunurlar. Onlara göre karşılıklı ivaz ve rızaya dayanan akidler hukukî sonuç doğurur, gaspta ise akid ve iltizam yoktur (Özel, *İslâm Hukukunda Ülke Kavramı*, s. 349-353).

Fakihler, yabancı tüccardan alınacak gümrük vergisi veya diplomatik temsilcilerin sahip olacakları ayrıcalıklar konusuyula ilgili olarak mütekebbiliyet prensibini ve sınırlarını tartışmışlardır. Hz. Ömer müslüman tüccardan 1/40, zimmiden 1/20 oranında vergi alınmasını emrettiğinde harbîlerin müslüman tüccardan ne kadar vergi aldığını sormuş ve 1/10 nisbetinde alındığı söylenince onlardan da aynı oranda alınmasını istemişti. Bundan hareketle Hanefîler, müste'menin ülkesinde müslüman tüccardan hangi oranda vergi alınıyorsa ister tüccar ister elçi olsun getirdiği ticaret malından aynı oranda tahsil edileceği sonucuna ulaşmışlardır (Serahsî, el-

Meb-sû't, II, 199; *Şerhu's-Siyeri'l-kebir*, V, 1789-1790, 2134-2135). Serahsî, bir yerde müste'menin getirdiği ticaret malının nisap miktarından (200 dirhem) az olması halinde eğer kendi devleti aynı durumda müslüman tüccardan vergi alıyorsa misilleme olarak ondan da alınacağını, bir başka yerde bu miktarın altında kalan maldan hukuken ve örfen vergi alınmaması sebebiyle müste'menden de alınmayacağını, onlar bu durumda müslümandan alıp haksızlık yapsalar bile müslümanların aynı şeyi yapmaması gerektiğini, meselâ gayri müslimler müslüman tüccarın elinden bütün malını alsalar bile kendilerine verilen emana aykırı olacağı için aynı muamelenin onlara yapılamayacağını belirtir (*el-Meb-sû't*, II, 199-200). Onların müslüman tüccarın bütün malını almaları halinde Hanefî mezhebinde tercih edilen görüşün, İslâm devletinin de kendisini ülkesine götürülecek miktarı ona bırakıp kalanı alması, zayıf görüşün ise aynı şeyi tekrar yapmalarını önlemek için misilleme olarak mallarının tamamını almak gerektiği yönünde olduğunu kaydeden İbnü'l-Hümâm, emandan sonra böyle bir muamelenin emanı bozma sayılacağını, onların bu uygulamasının müslümanların da aynı şeyi yapmalarını meşrû kılmadığını, aksine müslümanların böyle bir davranıştan nehyedildiğini, nitekim onların ülkesine emanla giren müslümanı öldürmeleri durumunda ayısının kendilerine yapılamayacağını söyler (*Fethu'l-kadir*, II, 228). Serahsî de kendilerine can ve mal güvenliği verilince buna aykırı davranmaya ruhsat bulunmadığını, onların verdikleri emana aykırı hareket etmelerinin müslümanların da aynı şekilde davranmasını meşrû kılmayacağını belirtir. Nitekim onların müslüman rehineleri öldürmesi halinde karşılık olarak onların rehinelirinin öldürülmesi helâl olmaz (*el-Meb-sû't*, X, 129; *Şerhu's-Siyeri'l-kebir*, V, 1791).

Hanefîler dışındaki üç Sünnî mezhep gümrük vergisi konusunda karşılıklılık prensibini esas almamıştır; Hanbelîler ile Mâlikîler müste'menden 1/10 oranında vergi alınacağını, ancak Mâlikîler, Mekke ve Medine'ye getirilen yiyecek maddelerinde bu oranın 1/20 olacağını, Şâfiîler dışardan getirilen mallar konusunda devlet başkanının takdirinin esas alınacağını, iki devlet arasında anlaşma varsa buna göre hareket edileceğini, İslâm ülkesi içindeki ticaretten ise 1/10 vergi alınacağını belirtmişlerdir (Abdülkerîm Zeydân, s. 191-192; *Mv.F*, XXX, 109-110).

Diplomatik temsilcilerin sahip olduğu malî imtiyazlar, ticaret veya gümrük ver-

gisi muafiyetleriyle ilgili olarak da müte-kabiliyet esas alınır. Elçiler ticaret amacı taşımayan şahsî mallarında gümrük muafiyetine sahiptir. Ticarete gelince Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, gayri müslim devletin kendi elçilerinin ticaret malından bir şey alınmamasını şart koşması halinde onların müslüman elçilere yönelik uygulamasına bakılacağını ve eğer bir şey almıyorsa ileri sürdükleri bu şartın kabul edilmesi gerektiğini belirtir. Ancak müslüman elçiler için bu şartı kabul ettikten sonra vefa göstermezlerse kendi elçileri hakkında müslümanların da bu şartı kabul etmemesi gerekir; fakat kabul edilmişse onların muamelesinden sarfınazarla buna vefa gösterilmesi icap eder (Serahsî, *Şerhu's-Siyeri'l-kebir*, V, 1790).

Müste'menin İslâm devletinin vatandaşı (zimmi) olması konusu da tartışılmış, kendisine tanınan âzami ikamet süresi bittiği halde dârülsılamda kalmaya devam etmesi yahut bir gayri menkul satın alması ve buna vergi tahakkuk etmesi, müste'men kadının müslüman veya zimmi ile evlenmesi gibi İslâm devletinin vatandaşlığını kabul ettiğini gösteren davranışlar ülemâ tarafından zimmi statüsüne geçmiş olmanın sebepleri arasında sayılmıştır (Serahsî, *el-Meb-sû't*, X, 84; Kâsânî, VII, 110; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, II, 234-235; Abdülkerîm Zeydân, s. 32-37).

Fukahâ, bir müste'menin İslâm ülkesine getirdiği herhangi bir mal, binek veya silâhı geri götürmesine engel olunmayacağını ilke olarak kabul etmekle birlikte kendi zamanlarının şartlarına göre düşmanın müslümanlara karşı güçlenmesine yol açacak başka bir şeyle değiştirmesi veya bunları satın alması halinde götürmesine izin verilmeyeceğine hükmetmişlerdir (Serahsî, *el-Meb-sû't*, X, 89-92; Haccâvî, II, 74; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, II, 233-234; Muhammed b. Abdullah el-Haraşî, III, 154). Bir müslüman veya zimmi de müste'men olarak yabancı bir ülkeye gidebilir. Bu durumda kendisine tanınan can ve mal güvenliği sebebiyle onun da bulunduğu ülke halkının can ve mal güvenliğini ihlâl etmesi haram kabul edilmiştir (Serahsî, *el-Meb-sû't*, X, 96-97; *Mv.F*, XXXVII, 189).

BİBLİYOGRAFYA :

Wensinck, *el-Mu'cem*, "emn", "cvt" md.leri; Şâfiî, *el-Üm*, IV, 109, 118, 124-130, 200; V, 190-191; VI, 32, 40, 124, 127, 129; VII, 15, 29, 38-39, 139, 150; Taberî, *İhtilâfû'l-fukahâ*? (nşr. J. Schacht), Leiden 1933, s. 59, 61; Serahsî, *el-Meb-sû't*, II, 199-200; IX, 56-57; X, 84, 89-97, 129; XI, 102; XIII, 137; XIV, 173; XVI, 139; XXII, 131; XXX, 33; a.mlf., *Şerhu's-Siyeri'l-kebir* (nşr. Salâhaddin el-

Müneccid – Abdülazîz Ahmed), Kahire 1971, II, 466; IV, 1156; V, 1728-1729, 1789-1791, 1900, 1920-1921, 1940, 2012-2013, 2045, 2134-2135; Kâsânî, *Bedâ'i*?, II, 310-313; VI, 280-281; VII, 34-40, 100, 107, 110, 131-132, 168; İbn Kudâme, *el-Muğni*, VII, 561-563; X, 198-200, 439, 623-624; Osman b. Ali ez-Zeylaî, *Tebyinü'l-hakâ'ik*, Bulak 1313-15; II, 160, 172; III, 182-183, 266-267; IV, 126; VI, 240; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir* (Kahire), II, 228; III, 284-286; V, 267-268; VI, 248; Haccâvî, *el-İknâ*?, Kahire 1351, II, 39, 53, 74; IV, 250; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, I, 567-568; II, 149, 232-235; IV, 334; VI, 454; Muhammed b. Abdullah el-Haraşî, *Şerhu Muhtaşan Halil*, Bulak 1317, II, 138; III, 122-127, 154; IV, 132; VIII, 3-4, 6; Abdülkerîm Zeydân, *Ahkâmü'z-zimmiyyin ve'l-müste'minin fi dâri'l-İslâm*, Bağdad 1382/1963; Bedrân Ebü'l-Ayneyn Bedrân, *el-Âlâkâtü'l-ictimâ'iyye beyne'l-müslimin ve gayri'l-müslimin*, İskenderiye 1984, tür.yer.; Abdülün'im Ahmed Bereke, *el-İslâm ve'l-müsâvât beyne'l-müslimin ve gayri'l-müslimin*, İskenderiye 1410/1990, tür.yer.; İsmâil Lutfi Fetânî, *İhtilâfû'd-dâreyn ve eşeruhû fi ahkâmî'l-münâkehat ve'l-mu'âmelât*, Kahire 1410/1990, tür.yer.; Ahmet Özel, *İslâm Hukukunda Ülke Kavramı: Dârülsılam-Dârü'l-harb*, İstanbul 1991, s. 273-280, 306-383; a.mlf., "İslâm Hukukunda Ülke Kavramı ve Düşman Ülkelerle Ticari İlişkiler", *I. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi* (ed. Mehmet Bayyigit), Konya 1997, s. 152-177; "Uşr", *Mv.F*, XXX, 109-110; "Müste'men", a.e., XXXVII, 168-191.

AHMET ÖZEL

MÜSTE'MİN

(bk. MÜSTE'MEN).

MÜSTE'MİN TÜCCAR

(bk. AVRUPA TÜCCARI).

MÜSTENCİD - BİLLÂH

(المستجد بالله)

Ebü'l-Muzaffer
el-Müstencid-Billâh Yûsuf
b. el-Muktefî-Liemrillâh el-Abbâsî
(ö. 566/1170)

Abbâsî halifesi
(1160-1170).

1 Rebü'lâhîr 510'da (13 Ağustos 1116) doğdu. Babası Muktefî-Liemrillâh, annesi Rum asıllı bir câriyedir. 542 (1147) veya 547 (1152) yılında veliaht ilân edilen Müstencid babasının ölümünün (2 Rebülevlev 555 / 12 Mart 1160) ardından hilâfet makamına geçti. Babasının politikasını devam ettireceğini işareti olarak başta vezir Ebü'l-Muzaffer İbn Hübeyre olmak üzere eski devlet adamlarını ve valileri görevde bıraktı, İbn Hübeyre'ye de hayat boyu